

stranih, pa i hrvatskih, izraza u latinski tekst nerijetko upućuju na zanimljive kulturne i ekonomske odnose i uzajamne utjecaje, to više kad su češće nazočni u jednom kraju ili u jednom vremenskom razdoblju. A kako su svi citati uz natuknice opskrbljeni navodom izvora i godinom (ili bar stoljećem), iz kojega je izvor, imamo mogućnost dragocjenih vremenskih relacija iz života jedne ili više riječi s različitim područja ljudskog djelovanja. Po tomu dakle ovaj *Rječnik*, uz lingvistički, predstavlja jednim dijelom i bogat izvor za kulturnopovijesne zaključke.

Sve su natuknice u rječniku protumačene najprije klasičnim latinskim izrazima i zatim hrvatskim. Time je djelo ravnopravno dostupno i našem i stranom čitatelju. Ne samo transpozicija srednjovjekovnih latinskih riječi u klasični latinski oblik, nego i rigorozno označavanje značenja uz ograde *fortasse*, upitnik ili sl., kada značenje nije sasvim sigurno, zatim i tanano razlikovanje značenja u pojedinih riječi — sve to rezultat je i savjesnog ekscerpiranja ekipe suradnika (Blaznik, Marinović, Modrić, Otorepec, Stipišić, Šamšalović) i rada odbora triju akademija (Kostrenčić, Deanović, Gortan, Herkov, V. Novak, Tadić, Kos, Grošelj), ali je — neka mi ne bude zamjereni reći — sigurna ruka jedinog filologa, V. Gortana, u užoj redakciji (Kostrenčić, Gortan, Herkov) bila za postignutu razinu rječnika presudna. Filološka se dakle izvrsnost ovog djela očituje kako u njegovoj koncepciji, dosljedno u cijelom tekstu provedenoj, tako i u pojedinostima, akribično na svakoj stranici izvedenima.

Interpretacija nemalog broja naših povijesnih izvora, osobito njihovih dijelova ili spornih mjesta, postaje tek uz pomoć ovog rječnika mogućom. Što tek da kažem o komparativnim jezičnim istraživanjima, kojima se s ovim *Rječnikom* u rukama otvara široko polje! Mislim na komparativna istraživanja u dva smjera: našega, poglavito hrvatskoga srednjovjekovnog latinizeta u odnosu na evropski latinizet i našega srednjovjekovnog latinizeta u odnosu na klasični latinski.

Da smo i bogatiji latinskim i grčkim rječenicima nego što jesmo, ovaj bi rječnik visoko i ugledno mjesto zauzimaio među njima. Ovako strši *Lexicon Latinitatis medii aevi Iugoslaviae* ne samo kao jedinstveno i uzorno djelo u našoj leksikografiji nego i kao ravnopravan, doličan sudionik u kolu najboljih ostvarenja sličnog opsega i namjene u svjetskoj rječničkoj literaturi.

V. Vratović, Zagreb.

IZVRSNO IZDANJE I HRVATSKI PRIJEVOD JAKOVA BUNIĆA

Iacobus Bonus Racusaeus, De raptu Cerberi — De vita et gestis Christi (Loci selecti). Editionem quartam curavit, locos selectos convertit, praefationem et commentaria scripsit indicesque addidit Dr. Branimir Glavičić — Jakov Bunić Dubrovčanin, Otmitica Kerbera — Kristov život i djela, 4. izd. priredio... preveo... B. Glavičić, Zagrabiae 1978, Hrvatski latinisti, knj. 9, JAZU

U posljednjih nekoliko godina sa zadovoljstvom bilježimo ubrzani tempo izdavanja zbirke JAZU „Hrvatski latinisti“, kojoj je velezaslužnim urednikom V. Gortan: god. 1974. objavljena je Marulićeva *Davidjada* (kritički tekst: V. Gortan, hrvatski prijevod i komentar: B. Glavičić), zatim 1975—1977 Crijevićeva *Bibliotheca Ragusina* (kritički tekst S. Krasić, 2 sveska, pisat ću o izdanju, kad se objavi posljednji, 3. svezak), i sada, oko 500 godina, ili točnije: 509 godina nakon Bunićeva rođenja, evo potpuna kritičkog teksta pjesnikova epa *De raptu Cerberi* i 18 ulomaka epa *De vita et gestis Christi*, obaju uz izvrsni heksameterski prijevod priređivača teksta, Branimira Glavičića.

Kažem: potpuna kritičkog teksta, jer smo V. Gortan i ja u *Hrvatskim latinistima I* (u Zagrebu 1969, slučajem upravo na 500-godišnjicu pjesnikova rođenja) objavili — doduše, zbog ograničenosti prostora, samo 466 stihova, dakle — otprilike polovicu epa *De raptu Cerberi* i 5 ulomaka iz *De vita et gestis Christi*, oboje s Jurišićevim usporednim prozrim prijevodom na hrvatski.

Glavičić je latinski tekst priredio, dakako, na osnovi rimskog izdanja iz 1526, tj. 2. izdanja *De raptu Cerberi* i 1. (i jedinog) izdanja *De vita et gestis Christi*. Odstupio je u tekstu *Kerbera* od izdanja iz 1526. samo u nekoliko slučajeva (v.

Predgovor, str. 18), zadržavajući inače — s čime se posebno slažem — pjesnikov pravopis sa svim pokazanim nedostacima, pa i nedosljednostima. Glavičićev je tekst maksimalno pouzdan, dosljedan u reprodukciji izvornika kako u temeljnim rasponima teksta i pisanju brojnih vlastitih imena, od kojih su neka vrlo rijetka, tako i u provođenju emendacija.

Tiče se ta ocjena jednako i onih 18 ulomaka, izabranih poglavito iz II. dijela epa *De vita et gestis Christi*, koji obasižu oko 1000 stihova, dakle jednu desetinu Bunićeva teksta. Ulomci su zaokruženi, zanimljivi, upućujući i na neke bitnije elemente Bunićeve epske tehnike, osobito gdje je predložak, kao u ovom epu, *Novi zavjet*, koji je pjesniku nametao niz implikacija i religioznih i estetskih. Pitam se ipak, nije li JAZU sada propustila izvanrednu (posljednju ?!) priliku da objavi taj ep u cjelini? Posve su mi jasni znatni troškovi, što bi ih iziskivalo tiskanje cjelokupnog teksta (10.049 heksametara, tj. samo za izvorni tekst još oko 300 stranica). Mogao bih se složiti s ocjenom da Bunićev ep, u cijelosti gledan, nije visoko pjesničko ostvarenje. No ima li se na umu obilje izvanredno oblikovanih cjelina u njemu, vrlo visoka razina latinske dikcije i široka mogućnost uspoređivanja Bunića s ostalim djelima evropske i hrvatske latinističke renesanse, pa i djelima našim i stranim narodnog izraza, — više bi razloga govorilo za nego protiv objavljivanja epa u cjelini. Uzet ću slobodu i reći: kad se već radio samo izbor, bilo je iz više razloga korisno izabrati još i 2, 3 potpuna pjevanja, ili bar jedno cjelovito pjevanje, možda baš prvo pjevanje. Izašle bi doduše na vidjelo neke neravnomjernosti u kompoziciji, ali bi se istodobno i otkrila mogućnost potpunijih zaključaka o načinu kojim Bunić pristupa unaprijed zadanoj temi, to više kad je, kao u I. pjevanju, nezavisan od biblijskog predloška. Ali ne valja da nam takva razmišljanja mute radost nad ovim izdanjem koje smo dobili: dotjeranim, u svojoj koncepciji zaokruženim, tekstualno i prevodilački izvrsnim.

Jer što bih mogao kazati o Glavičićevim usporednim prijevodima, a da gotovo istim riječima ne ponovim ono što na drugom mjestu rekoah o izdanju Marulićeve *Davidijade*, koju smo označili književnim i izdavačkim događajem prvoga reda, i to ne samo s obzirom na filološku izvrsnost Gortanova kritičkog teksta nego i s obzirom na magistralni Glavičićev prijevod, kojim se ustvrio u prvi red hrvatskih i jugoslavenskih prevodilaca latinskoga (i grčkog) stiha na materinski jezik.

I u transpoziciji Bunićevih heksametara na hrvatski vodio se Glavičić istim načelima, što ih je u *Davidijadi* proklamirao i sjajno proveo. Unio je, na primjer, veći broj troheja i pirihija na mjesto antičkih latinskih, pa stoga i Marulićevih i Bunićevih spondeja. U svim rasponima — od umješnih, upravo elegantnih zakoračenja i cezura do melodioznosti stiha i njegove sintaktičke usklađenosti s tekstem izvornika i s duhom hrvatskoga pjesničkog izričaja — struktura je Glavičićeva heksametra na visini naših do danas najboljih ostvarenja.

U tekstualnu, doslovnu vjernost Glavičićevih prijevoda — usuđujem se to generalizirati — ne treba nikad sumnjati. No Glavičić izvanredno uspijeva, što nije manje važno, zadržavati se na postignutoj visokoj razini filološkog prijevoda koji, ne gubeći ništa od točnosti, nosi uvijek u sebi komponentu maštovitosti u traženju značenjskih adekvata pojedinačnih riječi, sintagma i većih sintaktičkih cjelina i ulomaka. Sretan dakle spoj disciplinirane filološke preciznosti s tananom osjetljivošću prema nijansiranosti izričaja i latinskog i hrvatskog — svojstvo je Glavičićeva prijevoda.

S metodom, provedenom već u *Davidijadi*, imaju veze i Glavičićevi bogati komentari na kraju izdanja Bunića, koji prate gotovo svaki stih, tumačeći realia mitološka, geografska, povijesna, i dr. No posebna im je vrijednost u građi književno-komparativnoj, gdje se ističu brojne veze Bunićeve s motivima npr. u Vergilija, *Bibliji*, pa i Dantea, ili u dragocjenim opaskama stilističke prirode, gdje nam autor u detaljima otkriva mnoge zakonitosti Bunićeve stilistike i poetike. Dodamo li tomu autorova poglavlja *O Bunićevu latinskom jeziku i Prozodiji i metrika*, oba u *Predgovoru* knjige, i studiju *O prozodiji latinista Jakova Bunića* (objavljenu u *ŽA XXVII 1*), bogatiji smo za brojne spoznaje o Bunićevu umjetničkom izrazu, bliže smo i nekim sintetičkim zaključcima o cjelokupnom opusu pjesnikovu. To više valja žaliti što već sada — u sažetu, ali sadržajem bogatu *Predgovoru* knjizi (str. 7—19), osobito u poglavlju *Pjesnik i njegov opus* — iz Glavičićeva pera nismo

dobili opsežniji, sveobuhvatniji prikaz obaju Bunićevih epova, pri čemu su mogli biti sintetizirani dosadašnji rezultati, ali i temeljito oplođeni najnovijim i vrlo poticajnim istraživanjem samog Glavičića. Vjerujem ipak da nam autor neće predugo ostati dužnim otkupiti svoj dug.

Glavičić pripada među pisce koji dobro mjere svaku riječ i provjeravaju svaku tvrdnju. Vjerojatno je iz tog skrajnjeg opreza potekla i jedna tvrdnja s kojom se iz načelnih razloga ne bih mogao složiti. Naime u *Predgovoru*, na dnu str. 8, tvrdi Glavičić da djela Bunićeva „imaju danas prvenstveno kulturno-historijsku važnost, ali je ta vrlo znatna“, i na početku str. 9: „U stanovitoj su mjeri Bunićevi epovi i danas zadržali svoju literarnu vrijednost“. Kulturnopovijesna važnost Bunićevih djela nije prijeporna, ali što znači Glavičiću pridjev *stanovit* uz književnu vrijednost pjesnikova opusa? Cilja li ta suzdržanost, ta ograda na mogućnost miješanja kulturnopovijesnog (protureformacijskog, kršćanskog i sl.) faktora u ocjeni jednog djela s faktorom čisto umjetničkim? Ako je to „čisto“ umjetničko ikad ostvarivo, dodao bih. Vjerojatnije mi je da Glavičić misli na razliku pjesničkog dometa u epu o Kerberu i epu o Kristu. Smatram doista i ja, kao što sam smatrao i prije, da je prvi ep bolji proizvod Bunićeva pera nego drugi ep. Nisam ni posve siguran da je Bunić jedan od najvećih kršćanskih pjesnika renesanse, kako je smatrao Zabughin, a čije mišljenje i Glavičić usput spominje. Čak ne mislim da je Bunić velik pjesnik. Ali ne dvojim da je Bunić dobar pjesnik, barem toliko dobar koliko su dobri deseci pjesnika latinskog i narodnog izraza širom renesansne Evrope. Ako je tako, onda su Bunićevi epovi imali i zadržali danas — književnu vrijednost, ali ne tek u — stanovitoj mjeri. Kolika je, ili bolje: kakva je, ta mjera umjetničkoga u opusu Bunićevu, može se zaključivati tek iz detaljnih karakterizacija cjelokupnoga opsega njegova pjesništva — od izražajnosti jezične i isprepletenosti motivske do strukture i funkcionalnosti stiha i invencije u gradnji slika. Sva dosadašnja istraživanja, zajedno s Glavičićevima, upućuju više na jaču afirmaciju Bunića kao talentirana pjesnika nego obratno.

Moram završiti, iako se teško odvajam od ove knjige. Jer ona poput svih temeljitih i dobrih ostvarenja, rješavajući mnoga pitanja, otvara ujedno niz novih problema, ogledali se oni u pojedinostima ili u nekim načelnim književnopovijesnim i književnoteorijskim vidovima. U svakom slučaju, Glavičićev je Bunić, kako u tekstu tako i u prevoditeljskom i interpretativno-komentatorskom dijelu, dosegao najvišu razinu vrsnoće.

V. Vratović, Zagreb.

DR IVAN ŠUGAR: *GLOSSARIUM BOTANICUM*

Latino — Croaticum et Croatico — Latinum (Sveučilišna naklada LIBER, Zagreb 1977. str. 258).

Prije četiri decenije mi nismo ni imali terminoloških rječnika pa smo se morali ispomagati rječenicima velikih evropskih naroda koji su takve rječnike imali u 18. i u 19. stoljeću. U posljednjih nekoliko godina naša leksikografska literatura doživjela je takav zamah pa bi se bez pretjerivanja moglo reći da smo u tom pogledu dostigli neke evropske narode. Sada imamo terminološke rječnike za pedagogiju, psihologiju, filozofiju i pravo. Štampan je i veliki višjezični leksikon za medicinu gdje su svi medicinski termini objašnjeni na latinskom, njemačkom, engleskom i francuskom jeziku. Ovih dana štampan je u Zagrebu i višjezični rječnik stomatološke terminologije. Nadamo se da ćemo uskoro dobiti terminološke rječnike za antropologiju, etnologiju, arheologiju i numizmatiku.

Velika praznina u našoj rječničkoj literaturi osjećala se zbog nedostatka terminološkog rječnika za botaniku, jer je takav rječnik prijeko potreban ne samo botaničarima nego i stručnjacima i studentima šumarstva, poljoprivrede i biologije, a najviše je potreban nastavnicima prirodnih nauka u školama svih stupnjeva. U izdanju Sveučilišne naklade LIBER u Zagrebu štampan je 1977. g. dvojezični latinsko-hrvatski i hrvatsko latinski botanički rječnik čiji je autor dr Ivan Šugar, viši znan-